

HISTORIJSKI PRILOZI U »ZADARSKOJ REVIJI« XIV—XV, 1965—1966.

Š. Peričić, Nešto o Barbiru (XIV, 474—6), pretpostavlja da je lokalitet Barbir ili Bribirjevac kod Sukošana u blizini Zadra bio sagrađen još u rimsko doba, a da je mogao postojati i u srednjem vijeku. Isti pisac, na temelju dokumenata iz zadarskog arhiva, pokušao je u članku: »Kako se srpanjska revolucija odrazila u Dalmaciji« (XV, 507—12) utvrditi odjek francuskih događaja iz 1830. u našim krajevima. Na kraju je zaključio da se »ne može govoriti o utjecaju novih ideja na cijelo stanovništvo Dalmacije, ali je istina da je relativno velik broj ljudi bio makar upoznat s njima« i da »možemo reći da je ovo bila etapa nešto značajnijeg intenziteta u dugom periodu narodnog preporoda u Dalmaciji«. Peričić je napisao i članak iz prošlosti višeg školstva pod naslovom: »Pravni fakultet u Zadru za vrijeme francuske vladavine (1806—1813)« (XIV, 389—402).

I. Petricioli, Opis Zadra iz 1494 (XV, 205—8), priopćio je — uz svoj komentar — prijevod odlomka o Zadru iz putopisa Pietra Casole o njegovu hodočašću u Jeruzalem.

Vijesti putopisca Xaviera Marmiera iz 1853. o Zadru prepričava V. Božović u članku »Jedan francuski putopisac o Zadru« (XIV, 318—22).

Javni rad jednog od manje poznatih narodnih preporoditelja u južnoj Hrvatskoj prikazao je, na temelju dokumenata iz samostanskog arhiva u Karinu, novinskih vijesti i literature, A. Soldo u prinosu: »Učešće Vladislava Radnića u narodnom preporodu« (XV, 303—11).

Kad je I. Kukuljević 1856. boravio u Dubrovniku, upoznao je mnogo Dubrovčana i među njima, vjerojatno i mladog B. Bogišića s kojim se već dopisivao od početka 1856. Sačuvana pisma iz njihove korespondencije te godine i 1866—68. priopćio je s komentarom J. Lučić u prilogu »Suradnja Ivana Kukuljevića Saksinskog i Balda Bogišića 1856—1868« (XIV, 215—28).

J. Beroš u dva maha piše o političkim i narodnosnim prilikama u Zadru pod austrijskom vlašću. U prilogu: »Zadarsko pitanje« (XV, 293—303 i 380—90) opisao je razvoj narodnog pitanja u Zadru od 70-tih godina XIX st. do pred prvi svjetski rat. Iako to nije potpuna analitička studija, već uglavnom prikaz — na temelju novinskih podataka — zadarskih političkih prilika i odnosa između Hrvata, Srba i Talijana, ipak možemo steći predodžbu o spletu svih tih odnosa, napose o stajalištu Srba prema Talijanima i promjenama u tom stajalištu poslije 1905. kad su se Srbi približili Hrvatima. Pisac je prilog završio letimičnim pregledom zadarskog pitanja od Rapalla do 1944.

Isti pisac u prilogu: »Domaći Talijani, protivnici naših narodnih aspiracija u službi Austrije« (XIV, 298—303; prilog je zapravo referat održan na akademiji u povodu 55-godišnjice jugoslavenskog revolucionarnog pokreta u Zadru), prikazuje protuslavenska raspoloženja i proaustrijske manifestacije zadarskih Talijana 1912. i 1913. Takvu politiku on je obilježio kao »politiku dvostrukog lica, iredentizma prema Rimu, a oportunitizma — servilnosti prema Beču« (302). Potvrdu za proaustrijsko stajalište našao je i u činjenici da je talijanska općina raspuštena tek 29. V 1916. godinu dana nakon početka rata protiv Italije, kao i u blagom postupku austrijskih vlasti prema istaknutim vođama talijanske stranke u Zadru.

K. Milutinović, Riječka i zadarska rezolucija. (Povodom 60. godišnjice njihova donošenja), XV, 161—185. Na temelju literature, novinskih vijesti i ponešto arhivske građe, pisac je u tri poglavlja prikazao povijest donošenja rezolucija. U prvom poglavlju, prema G. Novaku, stavio je prva gibanja narodne misli na Jadranu potkraj XVIII i u prvu polovinu XIX st., te ih sumarno prati do pokreta 1903. i politike »novoga kursa«. U drugom poglavlju, s priličnim brojem citata, prikazuje donošenje rezolucija, debatu o njima u Dalmatinskom saboru, odjeke

rezolucija i suvremena mišljenja (uglavnom pristaša) o njima. U trećem poglavlju prepisuje povjerljive izvještaje namjesnika od 6. i 26. XI 1905. o novim prilikama, te pobija knjižicu P. Deškovića, Mađarska politika u Dalmaciji, Split 1905.

V. Mašić, Dalmatinski sabor (XV, 64—5), saopćuje svoje uspomene (bivši je saborski stenograf) sa sjednice u rujnu 1909. kad je u sabornici odjeknuo veleizdajnički proces u Zagrebu. Napose osvrnuo se na istupe Pera Čingrije.

U čitavom nizu članaka, veće ili manje vrijednosti, obrađena je povijest jugoslavenskoga nacionalno-revolucionarnog omladinskog pokreta uoči 1914.

Na temelju literature, podataka iz suvremenih novina, Jurkovićeve dopisivanja i arhivske građe, Lj. Jurković i K. Milutinović napisali su prilog: »Jugoslavenski nacionalno-revolucionarni omladinski pokret u Zadru (1910—1914)«, (XIV, 1—25). Početak pokreta stavljaju u 1908. i povezuju njegovu organizaciju s dolaskom u Zadar gimnazijalca A. Filipića 1910. Važnost u daljem razvoju pokreta daju splitskom kongresu (1911) koji je donio rezoluciju uperenu protiv klerikalizma, a za suradnju hrv. i srp. mladeži. Zatim opisuju pojedine akcije kao đачki štrajk od 14. III 1912. protiv imenovanja Cuvaja za hrv. bana, veze Zadrana s atentatorima na Cuvaja, raspoloženje za balkanskih ratova i drugo. Iako su se autori ogradili da je njihov prilog jedan od prvih pokušaja znanstvenog proučavanja pokreta, čini mi se da nisu uspjeli dati njegovu jasnu sliku. Nisu dublje analizirali program, socijalni sastav članstva, njegovu brojnost i pravu snagu u odnosu na okolinu. Nisu raščlanili »unutarnju heterogenost i idejnu diferenciranost«, pa sve to tek treba očekivati od budućeg istraživanja.

M. Bartulica, Jugoslavenski revolucionarni omladinski pokret u Austro-Ugarskoj monarhiji 1908—1918 (dokumenti i uspomene), XIV, 371—87. Pisac je građu razvrstao u poglavlja: Značenje i razvoj omladinskih struja i organizacija; Organizacija pokreta narodnog ujedinjenja i jugoslavenska iseljenička omladina; Moja suradnja s prvacima i aktivistima jugoslavenske nacionalne revolucionarne omladine 1910—19; Jugoslavenski omladinski pokret prema političkim strankama i njihovim prvacima. Unatoč tako široko zacrtanom pregledu povijesti pokreta, autor je težište ostavio u svom sudjelovanju i ulozi, pa prilog treba prvenstveno primiti kao zapise memoarskog značenja.

Memoarskog značaja su i članci (bez veće vrijednosti) Đ. Subotića, Jedna epizoda iz života naše omladine pred početak prvog svjetskog rata (XV, 142—3) i V. Mašića, Dvije uspomene na aktivnost jugoslavenske nacionalne omladine (XIV, 229—31).

J. Čelar, Šibenski »Naprednjak« 1911—1913 (XV, 135—42), daje pregled triju prvih godišta radi boljeg upoznavanja rada jugosl. revolucionarne mladeži. Preostali članci iz ove skupine su: N. Karuc, Đačko društvo u Zadru (1917—1920), XV, 208—9, i Š. Peričić, Prilog povijesti zadarske gimnazije (XIV, 312—7; o šest rukopisnih brojeva đачkog lista »Sloga« iz 1880/81).

D. Šepić, Talijanska vlada i javnost prema pitanju jugoslavenskog ujedinjenja 1914—1918 (XV, 1—16), priopćuje svoj referat s IV kongresa historičara Jugoslavije održanog 17. XI 1965. Kad je izbio prvi svjetski rat, talijanska vlada je za slučaj da uđe u rat na strani saveznika, a u strahu pred budućnosti kompaktnog slavenskog Jadrana, tražila od saveznika jamstvo u aneksiji područja do Alpa i Kvarnera. Međutim, već 1915. Sonino je zatražio obalu do Neretve i, kako autor kaže, rijetki su u Italiji bili protiv takve aneksije. — Većina — konzervativna i nacionalistička desnica tj. intervencionisti — bili su za takvu aneksiju, a demokratska intervencionistička ljevica tražila je kompromis s Južnim Slavenima i pripajanje Italiji Julijske Krajine. Dok su prvi bili protiv rušenja Austro-Ugarske, drugi su bili za to. Autor prati odnos jednih i drugih, odnos talijanske vlade i donekle javnosti prema pitanju južnoslavenskog sjedinjenja i područnih zahtjeva, kao i razvitak samog pitanja te zaključuje: »Pobornici demokratske politike, 'ja-

dranskog kompromisa' i priznanja jugoslavenskog ujedinjenja bili su doduše nešto jači nego kad je Italija ušla u rat u svibnju 1915. godine ali još su uvijek bili preslabi da bi mogli utjecati na temeljiti preokret talijanske politike prema jugoslavenskom ujedinjenju.«

Na temelju literature, M. Živanović prepričava »Kako je došlo do Londonskog ugovora iz godine 1915« (XV, 214—21), a bez vrijednosti je memoarski zapis F. Borellija, Sjećanja iz prvog svjetskog rata (XV, 210—214). U nekritičkom, također memoarskom, zapisu L. Lovrić piše »O dobrovoljačkom pokretu Jugoslavena u Rusiji od 1914—1918. godine« (XV, 503—6).

G. Jakovčev, Politička zbivanja u sjevernoj Dalmaciji pred aprilski rat 1941. godine (XV, 428—40), pokušao je — na temelju literature i dokumenata iz arhiva VII u Beogradu i IHRP u Zagrebu — ispitati tadašnje veoma zanimljive prilike u jednom dijelu Banovine Hrvatske. Govoreći o slabim gospodarskim prilikama, koje nije potanje obradio, autor je zaključio da su mase »postajale sve više razočarane svojim položajem u Banovini Hrvatskoj. One su se štaviše orijentirale protiv same vlasti, kako one centralističke u Beogradu, tako i one 'svoje' u Zagrebu« (429), a seljaci su »sve više naginjali anarhističkim akcijama« (430). U daljem izlaganju autor se zadržao na općinskim izborima 1940. i napose na pripremanama KP za te izbore, te na djelatnosti Hrvatske seljačke zaštite protiv Sokola, pristaša JRZ, jugoslavenski orijentiranih Hrvata i Srba. Na kraju je zaključio da je politički utjecaj HSS na selu bio sve slabiji i da je zbog toga slabljenja jačao s jedne strane utjecaj frankovaca a s druge komunista koji su 1940—41. pojačali svoju djelatnost (na čemu se pisac opet dulje zadržao). Šteta što se pisac na više mjesta gubio u općenitim tvrdnjama i što je propustio da potpunije izrazi odnose snaga između HSS, KP i frankovaca. Ovakvo čitalac doznaje za niz akcija HSZ i komunista, ali ne stječe određenu sliku o političkim zbivanjima i prilikama, a naročito ne o slabljenju HSS. Tako, npr., u pogledu izbora 1940. autor je, istina, kazao da je bilo 60 disidentskih lista HSS i da je poslije izbora 70 općina prosvjedovalo zbog izbornih falsifikata. Ali on se pri tom nije pozvao ni na koji izvor, a ne doznajemo ni koje su to liste bile i gdje i koje su to općine prosvjedovale, a ni kako su izbori završili. Nadalje, pisac kaže na drugom mjestu: »Općenito uzevši u Zaštiti je bilo najviše frankovaca,¹⁰ i to oko 70 posto.« Brojkom se poziva na Titova Vojna djela (Bgd. 1961, I, 75), ali, prema autorovu citatu, Tito kaže na tom mjestu da su u vodstvo zaštite »dolazili najokorjeliji frankovci«, a to ipak nije isto što i 70% članstva, kako čitalac mora shvatiti gornji podatak.

R. Guberina, Sabotaže, diverzije i oružane akcije narodno-oslobodilačkog pokreta u Splitu 1941. godine (XV, 476—93), veoma je potanko — na temelju literature, objavljenih izvora i dokumenata u AVII — opisao pojedine akcije u Splitu od lipnja do kraja godine. Prikazao je i represalije Talijana zaključivši prilog podatkom da je KP u tim akcijama izgubila trećinu članstva, a da je oko tisuću građana bilo internirano.

V. Uranija, Zadrani Velimir Škorpik — prvi komandant partizanske ratne mornarice (XIV, 337—45), prikazuje Škorpikov prinos u organizaciji Ratne mornarice NOVJ i njegov ratni put od 1941. do smrti 7. XI 1943.

O. Egić, Bukovički partizanski odred (XV, 493—503); u tom memoarskom zapisu opisuje formiranje (6. I 1942) i prve akcije spomenutog odreda.

Zanimljiv članak za istraživače hrv. iseljeničtva napisao je o novinarskom radu Ivana Lupisa Vukića (umro 1967) Ž. Vekarić, Najstariji novinar u Jugoslaviji (XV, 267—77).

Komemorativnu bilješku o književnom i kulturnom historičaru Dušanu Beriću (1920—1966) napisao je F. Švelec (XV, 379—80).

Trpimir Macan

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 16. XII 1968.